

Сумська обласна рада
Департамент освіти і науки
Сумської обласної державної адміністрації
**КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
СУМСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ**

вул. Римського-Корсакова, 5, м. Суми, 40007, тел. /Факс: (0542) 33-40-67
E-mail: osvita.soippo@sm.gov.ua, Код ЄДРПОУ 02139771

18.08.2023 № 379/11-07

На № _____ від _____

**Керівникам місцевих органів
управління освітою**

**Методичні рекомендації щодо
організації виховного процесу
у закладах загальної середньої
освіти у 2023-2024 н.р.**

З метою організованого початку 2023-2024 навчального року, Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти надає методичні рекомендації щодо організації виховного процесу у закладах загальної середньої освіти у 2023-2024 н.р.

Просимо інформацію довести до відома керівників та вчителів закладів загальної середньої освіти.

Додаток до листа на 21 арк.

Ректор

Юрій НІКІТІН

**Методичні рекомендації
щодо організації виховного процесу у закладах загальної середньої освіти
у 2023-2024 н.р.**

Головна мета виховної роботи у закладах загальної середньої освіти – створити умови для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України; сформувати покоління, здатне навчатися впродовж усього життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства.

У 2023-2024 навчальному році напрями й завдання виховної роботи в закладах загальної середньої освіти визначено нормативно-правовими документами:

- Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII;
- Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», редакція від 01.01.2020 № 2671-VIII;
- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України проти булінгу (цькування)», редакція від 01.01.2020 № 2657-IX;
- Закон України «Про протидію торгівлі людьми», редакція від 01.01.2020 № 2671-VIII;
- Закон України «Про повну загальну середню освіту», редакція від 27.05.2022 № 2208-IX;
- Закон України «Про охорону дитинства», редакція від 08.06.2022 № 2267-IX;
- Указ Президента України від 25.05.2020 № 195/2020 «Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі»;
- Указ Президента України від 08.05.2023 № 226/2023 «Про День Європи»;
- Конвенція ООН про права дитини (ратифіковано Постановою Верховної Ради України від 27.02.91 № 789-XII, редакція зі змінами від 20.11.2014, підстава 995-160);
- Постанова Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 № 932 «Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки»;
- Постанова Кабінету Міністрів України від 30.06.2021 № 673 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України»;
- Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.03.2023 № 269-р «Про затвердження плану заходів з відзначення подвигів ветеранів війни, проявлених під час захисту суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності України, на період 2023-2026 років»;

- Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.04.2023 № 301-р «Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти»;
- Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р);
- лист Міністерства освіти і науки України від 14.08.2020 № 1/9-436 «Про створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти та попередження і протидії булінгу (цькуванню)»;
- лист Міністерства освіти і науки України від 10.03.2021 № 1/9-128 «Щодо необхідності проведення додаткових профілактичних заходів в середовищі дітей та підвищення обізнаності батьків»;
- лист Міністерства освіти і науки України від 09.07.2021 № 4.5/1992-21 «Щодо відзначення Дня пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України»;
- лист Міністерства освіти і науки України від 17.03.2022 № 1/3485-22 «Методичні рекомендації щодо проведення бесід з учнями закладів загальної середньої освіти з питань уникнення враження мінами та вибухонебезпечними предметами»;
- лист Міністерства освіти і науки України від 30.05.2022 № 1/5735-22 «Про запобігання та протидію домашньому насильству в умовах воєнного стану в Україні»;

Зазначаємо, що в надскладних умовах воєнного стану цільовим напрямом виховного процесу в новій українській школі має стати створення максимально можливих безпечних умов для кожної дитини, реалізація безпекової складової здоров'я особистості, забезпечення її фізичного, психічного, соціального та духовного благополуччя. Відповідно, основними завданнями виховної роботи з учнями є:

- надання здобувачів освіти базових знань з основ безпеки, формування поведінки, правильних безпекових дій в умовах воєнного стану, дотримання правил збереження свого та (оточуючих) здоров'я, життя у разі бойових дій;
- надання психологічної підтримки, забезпечення психолого-педагогічного супроводу емоційно вразливих категорій осіб;
- сприяння адаптації та емоційно-психологічної підтримки тимчасово внутрішньо переміщеним особам;
- формування рис і якостей українця-переможця у війні Росії проти України: твердості духу й моральної стійкості, витримки, сили волі; протидії ворожій пропаганді, віри в перемогу; здатності та вмінь протистояти негативним емоціям, стресу, тривозі; співчуття, милосердя, взаємодопомоги, відчуття себе громадянином.

Безпечна школа сьогодні – це рівні можливості для всіх учасників освітнього процесу, якісна освіта, участь батьківських комітетів і шкільного самоврядування в плануванні шкільних заходів, створення атмосфери довіри та взаємоповаги, перетворення закладу загальної середньої освіти на безпечне місце, де немає насильства та цькування.

Створити безпечне освітнє середовище – одне з першочергових завдань закладу освіти, виконання якого має реалізувати право на безпечні та нешкідливі умови навчання в умовах війни.

Наявність укриття – це лише частина тієї безпеки дітей, яку має організувати керівник закладу загальної середньої освіти. Окрім того, поруч із дитиною має бути персонал закладу загальної середньої освіти, її батьки. Адже безпека дитини – це поняття, яке можна описати формулою: безпечне місце + «безпечний» дорослий = дитина у безпеці.

З матеріалами щодо створення безпечного освітнього середовища, підготовленими центром інноваційної освіти «ПРО.СВІТ», можна ознайомитися за покликанням: <http://surl.li/jxsif>.

З метою підвищення рівня безпеки та організації безпечного освітнього середовища у закладах загальної середньої освіти рекомендуємо опрацювати Концепцію безпеки закладів освіти (схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.04.2023 № 301-р «Концепція безпеки закладів освіти»), зі змістом якої можна ознайомитися за покликанням: <http://surl.li/jxshn>.

Окрім того, виховна робота у закладах загальної середньої освіти також має бути спрямована на:

- формування шанобливого ставлення учнів до української культури;
- формування в учнів моральної активності особистості, чесності, правдивості, працелюбності, справедливості, гідності, милосердя, толерантності, терпимості до іншого, готовності допомогти іншим, ввічливості, тактовності; уміння працювати у команді; здатності прощати та просити пробачення; протистояти виявам несправедливості та жорстокості;
- формування в учнівської молоді усвідомлення природи в житті людини, почуття особистої причетності до збереження природних багатств, відповідальності за них, здатності гармонійно співіснувати з природою; екологічної безпеки, критичної оцінки споживацько-утилітарного ставлення до природи, вміння протистояти негативним проявам;
- формування в учнів навиків здорового способу життя;
- формування у школярів уміння цінувати себе як носія фізичних, духовних і соціальних сил, уміння протистояти негативним проявам у суспільстві, бути компетентним у питаннях захисту власного здоров'я.

Рекомендуємо до використання, під час реалізації виховної роботи в освітньому процесі, матеріали з безпеки життєдіяльності, які розміщені на офіційних сайтах:

- Міністерства освіти і науки України, у рубриці «Цивільний захист та безпека життєдіяльності» (<https://cutt.ly/RHqiPut>);
- Державної служби України з надзвичайних ситуацій: статтю «Дії населення в умовах надзвичайних ситуацій воєнного характеру» (<https://cutt.ly/uHqiLHX>);
- освітньої платформи «Освіторія» (<http://surl.li/eqtjm>);
- Української Гельсінської групи з прав людини (<https://www.helsinki.org.ua/>), (<https://cutt.ly/bHqiOkN>);

– Української Гельсінської групи з прав людини (модуль 9 «Основи безпеки та правила поведінки в період збройного конфлікту та інших надзвичайних ситуацій» навчально-методичного посібника для закладів освіти «Вивчаючи міжнародне гуманітарне право» (<https://cutt.ly/bHqi0kN>); Короткий Т. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право: методичний посібник для закладів освіти (<https://cutt.ly/bHqi0kN>).

Окрім того, радимо скористатися матеріалами для соціально-емоційного та етичного виховання дітей, розміщеними на сторінках Телеграм-боту «Дорослі в ресурсі заради дітей» (<https://t.me/s/adultsforchildren?after=1280>).

Наголошуємо на необхідності щодня, о 09 годині 00 хвилин, проводити в закладах загальної середньої освіти загальнонаціональну хвилину мовчання за співвітчизниками, загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України (Указ Президента України від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії російської федерації проти України») [23].

Для того, щоби «хвилину мовчання» набула для учнів сенсу, стала усвідомленим проживанням, а не «відпрацюванням», не посилювала тривогу, а була досвідом, коли дитина відчуває свій внесок у загальну справу, психологи рекомендують:

– запропонувати учням подумати, як діти можуть виразити свою вдячність і шану тим, хто за нас бореться. Важливо, щоби учні самі пропонували, як це робити – словами, листівками, молитвами, подяками (поклавши руку на серце, посадивши дерева, поводячись гідно, говорячи українською, знаючи історію країни тощо);

– обережно говорити з дітьми про те, що варто пам'ятати тих, хто боровся за нас, загинув, став жертвою війни (це – наша можливість ушанувати загиблих українців, для цього і є хвилини пам'яті, хвилину мовчання – хвилину нашої уваги і шани);

– запропонувати дітям запалити свічку пам'яті чи ввімкнути безпечну LED-свічку «сили» і передавати її «колом» тощо.

Тож нехай наша вдячність оберігає всіх, хто боронить Україну!

Відповідно до Закону України «Про освіту», Концепції «Нова українська школа» виховання є невід'ємною складовою освітнього процесу, наскрізним процесом, який охоплює всі сфери шкільного життя і має ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях.

Основою сучасного виховного процесу має бути Людина як найвища цінність, а виховний процес необхідно спрямовувати на розвиток ціннісного світоглядного ставлення особистості до соціального та природного навколишнього світу і до самої себе. Ціннісне ставлення обумовлює поєднання інтересів учителя і учня, спрямованих на вільний саморозвиток особистості, збереження її індивідуальності, виховання такого громадянина-патріота, який здатен забезпечити високий рівень розвитку культури держави, її престиж і гідне місце в цивілізованому світі.

У Концепції «Нова українська школа» зазначено, що ефективною відповіддю на виклики сучасності мають стати освіта та виховання, які

базуються на загальнолюдських цінностях, сформованості критичного, творчого та креативного мислення, соціально значущій мотивації життєдіяльності, тому, українське суспільство, сьогодні, як ніколи, потребує громадян творчих, здатних на духовне, моральне й соціально-культурне самотворення і на служіння державі та суспільству. Тому, пріоритетного значення в школі набуває завдання формувати в учнів систему загальнолюдських цінностей – морально-етичних (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей) і соціально-політичних (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довілля, повага до закону, солідарність, відповідальність). У центрі освітнього процесу має перебувати виховання в учнів відповідальності за себе, за добробут своєї країни.

Відповідно до статті 15 Закону України «Про повну загальну середню освіту» виховний процес у закладах загальної середньої освіти має ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях, культурних цінностях українського народу, цінностях вільного демократичного суспільства, принципах верховенства права, дотримання прав і свобод людини тощо [4].

Особлива роль у здійсненні виховного процесу в закладах загальної середньої освіти належить класним керівникам, діяльність яких регламентується «Положенням про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти», затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 06.09.2000 № 434 «Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти» (зі змінами) [15].

З метою формування життєвих цінностей, розвитку вольових якостей, поліпшення взаємин дитини з батьками та ровесниками, рекомендуємо до використання в освітньому процесі платформу UNICEF «Поруч», із матеріалами якої можна ознайомитися за покликанням: <https://poruch.me/>.

В Україні основні підходи до осмислення та реалізації прав дітей, визначених міжнародним і вітчизняним законодавством, протягом останнього часу істотно змінилися. Це пов'язано з посиленням уваги з боку держави до інтересів дітей, удосконаленням механізму контролю за дотриманням чинного законодавства у сфері охорони дитинства, розвитком інституцій соціально-правового захисту дітей.

Відповідно до Закону України «Про освіту» в Україні створюються рівні умови доступу дітей до освіти. Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти. Право на освіту гарантується незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, кольору шкіри, місця проживання, мови спілкування, походження, соціального і майнового стану, наявності судимості, а також інших обставин та ознак [2].

Основоположними документами у сфері забезпечення прав дитини в Україні є Конвенція ООН про права дитини, яка ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27.02.1991 (набула чинності 27.09.1991

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/789-12#Text>) [8] і Закон України «Про охорону дитинства» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>) [3].

Звертаємо увагу, що в Україні не існує спеціального законодавства для неповнолітніх, а їхні права виділені окремими статтями Сімейного, Цивільного, Кримінального та Кримінально-Процесуального кодексів, а також регулюються Законами України: «Про охорону дитинства», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», «Про попередження насильства в сім'ї» тощо.

З метою забезпечення прав дитини, формування навиків безпечної поведінки дітей, рекомендуємо до використання інформаційно-методичні матеріали, посібники, які розміщено на сайті українського фонду «Благополуччя дітей» (<http://surl.li/fcdky>).

Щоби допомогти дітям, їхнім батькам та опікунам знизити рівень стресу, упоратися з емоційним навантаженням і піклуватись про здоров'я, безпеку та розвиток дітей під час війни, рекомендуємо ознайомитися з інформаційними матеріалами, розміщеними на сайті ЮНІСЕФ Україна «Для кожної дитини», з якими можна ознайомитися за покликанням: <http://surl.li/bqxve>.

В умовах обмежень і викликів рекомендуємо до використання сайт «Спільно до навчання», де педагоги та батьки зможуть завантажити інструкції з безпеки, уроки та робочі матеріали з мінної безпеки, психологічної підтримки, матеріали щодо харчування, гігієни, імунізації, які призначені для дітей різного віку (<https://osvitanow.org/>).

Акцентуємо увагу педагогів на необхідності у 2023-2024 навчальному році спланувати виховні заходи до Дня вшанування пам'яті дітей (04 червня), які загинули внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, що встановлений Постановою Верховної Ради України від 01.06.2021 № 1490-IX «Про вшанування пам'яті дітей, які загинули внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України» [18].

З інформацією щодо захисту прав дітей в Україні, із урахуванням міжнародних договорів з питань сімейного права, можна ознайомитися за покликанням: https://minjust.gov.ua/m/str_19188.

Наголошуємо, що питання запобігання та виявлення випадків жорстокого поводження з дітьми регулюється Законом України «Про охорону дитинства» (стаття 10), де визначено, що «кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності. Дисципліна і порядок у сім'ї, закладах освіти та інших дитячих закладах мають забезпечуватися на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості та виключають приниження честі й гідності дитини» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>).

Регулювання батьківської відповідальності за виховання є також актуальними, і ці питання (щодо прав, обов'язків і відповідальності батьків за виховання дітей) унормовані в таких нормативно-правових актах України:

– Закон України «Про освіту» (стаття 55 «Права та обов'язки батьків здобувачів освіти»);

– Закон України «Про охорону дитинства» (стаття 12 «Права, обов'язки та відповідальність батьків за виховання та розвиток дитини»);

- Цивільний кодекс України (стаття 1179 «Відшкодування шкоди, завданої неповнолітньою особою»);
- Кодекс України про адміністративні правопорушення (стаття 184 «Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей»);
- Кримінальний кодекс України (стаття 166 «Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування»);
- Сімейний кодекс України (стаття 150 «Обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини», стаття 164 «Підстави позбавлення батьківських прав») тощо.

Перший урок у 2023-2024 навчальному році – важлива подія як для учнів, так і для їхніх батьків і вчителів. Саме тому, підготовка до першого уроку повинна бути належною. Важливо, щоби початок нового навчального року налаштував дітей на навчання, а освітній процес був комфортним як для педагогів, так і для дітей.

Обираючи ту чи іншу тему, учителю необхідно: орієнтуватися на вік учнів, урахувати актуальність проблеми тощо.

Так, для учнів 5-9-х класів, наприклад варто запропонувати теми, які стосуються важливих екологічних чи інтеграційних процесів: «Хочемо, щоб усі жили в мирі», «Розкажемо Європі про себе», «Українці серед інших європейських націй», «Історія нескорених» тощо.

Для учнів 10-11 класів корисними для обговорення будуть теми: «Як я бачу партнерські відносини Україна-ЄС»; «Будуємо справжню демократичну країну»; «Прагнемо миру!», «Єдина Україна – наш спільний дім».

Рекомендуємо вчителям Перший урок у 2023-2024 навчальному році також присвятити темі безпеки: на вулиці, у громадських місцях, у цифровому середовищі, світовому просторі тощо.

Важливим напрямом сучасної освітньої діяльності в Україні є реалізація комплексної державної політики щодо збереження здоров'я та захисту життя молодого покоління. У першу чергу, це – цивільний захист населення, пожежна й мінна безпека, надання домедичної допомоги. Актуальним в організації освітнього процесу залишається лист Міністерства освіти і науки України від 17.03.2022 № 1/3485-22 «Методичні рекомендації щодо проведення бесід з учнями закладів загальної середньої освіти з питань уникнення враження мінами та вибухонебезпечними предметами» [11].

У сучасних викликах і загрозах для України, і водночас, великих перспектив розвитку, кардинальних змін у політиці, економіці, соціальній сфері пріоритетним завданням суспільства, поряд із забезпеченням своєї суверенності й територіальної цілісності, пошуками шляхів для інтегрування в європейське та євроатлантичне співтовариство, є виховання молоді, як майбутнього Української держави.

Національно-патріотичне виховання дітей у закладах загальної середньої освіти, має бути спрямоване на шанобливе ставлення до національних надбань українців, наслідування найкращих прикладів мужності та звитяги борців за

свободу та незалежність України, соціальний добробут, демократію, свободу, толерантність, виваженість, відповідальність за природу як за національне багатство, здоровий спосіб життя, готовність до змін та до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України.

Здійснення системного національно-патріотичного виховання є однією з головних складових національної безпеки України. Національно-патріотичне виховання має на меті формування національно-патріотичної свідомості, а саме: особистісної ідентифікації зі своєю нацією, віри в духовні сили та майбутнє країни; усвідомлення моральних і культурних цінностей; знання історії, звичаїв, обрядів, символіки як всієї країни так і її регіонального різноманіття. Головною домінантою національно-патріотичного виховання молоді є формування в особистості ціннісного ставлення до суспільства, держави та самої себе; відчуття своєї належності до України, усвідомлення єдності власної долі з долею своєї країни; активної життєвої позиції. Національно-патріотичне виховання має формуватися на прикладах історії становлення Української державності, українського козацтва, національно-визвольного руху тощо [16].

В умовах повномасштабної війни, яку розв'язала Росія проти України, уже ні в кого не викликає сумнівів той факт, що зараз ми маємо приділити особливу увагу національно-патріотичному вихованню.

На сучасному етапі, коли існує пряма загроза потрапляння у сферу впливу іншої держави, виникає нагальна необхідність посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді на основі національних та європейських цінностей, а саме:

- поваги до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України);
- активної участі в громадсько-політичному житті країни;
- верховенства права, поваги до прав людини;
- готовності до природоохоронної діяльності;
- толерантного ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних та національно-мовних особливостей;
- готовності захищати суверенітет і територіальну цілісність України.

Акцентуємо увагу, що серед основних складових національно-патріотичного виховання в Концепції також виокремлені громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне та екологічне виховання.

Наголошуємо, що у досягненні мети щодо патріотичного та громадянського виховання учнів, суттєву роль відіграють позанавчальні виховні заходи, які сприяють поглибленню знань учнів з історії та культури українського народу, його традицій, формуванню патріотичних поглядів, переконань і почуттів, відповідальної поведінки; діяльність учнівського самоврядування як потужного виховного потенціалу, який сприяє розвитку лідерських якостей учнів, формує соціальний досвід та ціннісні орієнтири, створює простір для самореалізації учнів; комплексна, усебічна краєзнавча робота в закладі загальної середньої освіти тощо.

Підкреслюємо особливу значущість таких базових духовно-моральних цінностей, як національна ідентичність, любов (до батьків, Батьківщини, до

себе), гідність, відповідальність, совість, свобода, патріотизм, справедливість, рівноправність, повага до інших, толерантність, ініціативність.

Акцентуємо увагу на важливості усвідомлення учнями поняття «патріотизм» та необхідності формування громадянина-патріота своєї країни. Патріотизм – моральна позиція, що виявляється в любові до Батьківщини, гордості за її успіхи й досягнення, у повазі до її історичного минулого, культурних традицій, у готовності прийти на допомогу в скрутні часи, відстояти її незалежність, пожертвувати життям за її незалежність і свободу.

Звертаємо увагу, що основні стратегічні підходи до національно-патріотичного виховання дітей та молоді в системі освіти визначено: Указом Президента України від 18.05.2019 № 286/219 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання» [22], Постановами Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 № 932 «Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки» [16], від 30.06.2021 № 673 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України» [17].

Наголошуємо на необхідності опрацювання в педагогічних колективах Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 527 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641» [9].

З метою вшанування мужності та героїзму захисників незалежності та територіальної цілісності України, військових традицій і звитяг українського народу, сприяння зміцненню патріотичного духу школярів, рекомендуємо до використання під час виховних заходів такі матеріали:

– матеріали проекту «Діалоги про війну», підготовлені Українським інститут національної пам'яті, за ініціативи Міністерства культури та інформаційної політики України, з якими можна ознайомитися за покликанням: <http://surl.li/zhka>;

– добірку відеоматеріалів: «Українська революція 1917-1921 років», «Голодомор і масові штучні голоди», «Шістдесятники, дисиденти, демократичні революції України», «Революція гідності. Сучасна війна» (<http://surl.li/iaxpf>).

З метою формування в учнів громадянської ідентичності (самобутність, воля, соборність, гідність); популяризації та збереження культурної спадщини і культурних цінностей України; сприяння утвердженню сімейних цінностей та активного залучення сім'ї до процесу національно-патріотичного виховання, доцільно у закладах загальної середньої освіти: організувати участь дітей у Міжнародному конкурсі з української мови імені Петра Яцика, Міжнародному мовно-літературному конкурсі учнів та студентської молоді імені Тараса Григоровича Шевченка, Міжнародному конкурсі з українознавства для учнів 8-11 класів, у Всеукраїнському конкурсі учнівської творчості «Об'єднаймо ж брати мої!», присвяченому Шевченківським дням; досліджувати минуле рідного

краю, його духовну спадщину; сприяти розвитку співпраці та обміну досвідом роботи між органами учнівського самоврядування різних регіонів України тощо.

З метою набуття дітьми шанобливого та відповідального ставлення до суспільства, формування соціально значущої ініціативності, доцільно залучати учасників освітнього процесу до волонтерської діяльності, як такої, що сприяє встановленню соціальних зв'язків у суспільстві.

Ураховуючи сучасні масштаби екологічних змін, які спричиняють реальну загрозу життю людей, діяльність закладу загальної середньої освіти має бути спрямована на виховання екологічної культури учнів. Завдання вчителя полягає у сприянні нагромадженню екологічних знань учнів, вихованні любові до природи, прагнення берегти, примножувати її багатства тощо. Окрім того, розвиваючи в учнів уміння осмислювати екологічні явища, робити висновки про стан природи, розумно взаємодіяти з нею, сприятиме формуванню моральних почуттів обов'язку та відповідальності за її збереження, спонукатиме до природоохоронної діяльності.

З метою формування в учнів уміння критично сприймати контент, розрізняти маніпуляції, усвідомлювати їх наслідки; формувати навички безпечної поведінки в інтернеті, рекомендуємо до використання в освітньому процесі матеріали Академії Української Преси, з якими можна ознайомитися у рубриці «Бібліотека масової комунікації та медіаграмотності» за покликанням: <https://www.aup.com.ua/category/library/>.

На допомогу педагогам, учням пропонуємо інформаційні матеріали, які розміщені на сайтах за покликаннями: Центр протидії дезінформації при Раді національної безпеки і оборони України (<https://cpd.gov.ua/category/manual/>); Академія Української Преси. Портал медіаосвіти і грамотності (<https://medialiteracy.org.ua/>).

З метою підвищення рівня знань громадян України щодо подій, пов'язаних із збройною агресією Росії проти України, про видатних осіб українського державотворення, борців за незалежність України (Постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.2023 № 269-р «Про затвердження плану заходів з відзначення подвигів ветеранів війни, проявлених під час захисту суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності України, на період 2023-2026 років») – не менш важливими є виховні заходи з відзначення подвигів ветеранів війни, проявлених під час захисту суверенітету України [19].

З метою утвердження в свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань, поваги до культурного та історичного минулого України, задля виконання завдань національно-патріотичного виховання рекомендуємо:

- дотримуватися у виховній роботі неухильно єдиного мовного режиму;
- формувати інформаційно й емоційно самобутній україномовний простір, який забезпечуватиме залучення школярів до мовного дивосвіту, здобуття знань про рідну мову;
- сприяти формуванню українського менталітету, способу самоусвідомлення та самоідентифікації, української мови як коду праісторичної пам'яті;

- плекати розвиток духовної, емоційно-естетичної, інтелектуальної особистості;
- розвивати у закладах загальної середньої освіти мережу історичних (євро) клубів, щоби учні мали можливість глибше ознайомитися з історією рідного краю, держави та європейських країн;
- здійснювати патріотичне виховання на традиціях українського козацтва;
- здійснювати волонтерську та пошукову роботу;
- проводити заходи, спрямовані на підвищення рівня знань учнівської молоді про стандарти НАТО та престижності проходження військової служби у Збройних Силах України;
- пропагувати здоровий спосіб життя серед учнівської молоді;
- формувати моральні якості особистості, культуру поведінки, виховувати бережливе ставлення до природи, розвивати мотивацію до праці тощо.

Основними завданнями виховного процесу нової української школи є формування ціннісного ставлення і судження у школярів, уміння вибудовувати доброзичливі й толерантні стосунки з учасниками освітнього процесу.

Так, у Законі України «Про освіту», зокрема у статті 53, закріплено: право здобувачів освіти на захист, під час освітнього процесу, від приниження честі та гідності, будь-яких форм насильства та експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю здобувача освіти (<http://surl.li/ixnq>).

Наголошуємо, що згідно з Законом України від 18.12.2018 № 2657-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)», до повноважень органів управління освітою входить здійснення контролю за виконанням плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти та розгляд скарг про відмову в реагуванні на випадки булінгу (цькування) за відповідними заявами [5].

Акцентуємо увагу, що держава гарантує кожному громадянину право на отримання безоплатної правової допомоги. Для отримання такої допомоги варто зателефонувати за номером Єдиного контакт-центру 0 800 213 103 (цілодобово та безкоштовно у межах України зі стаціонарних і мобільних телефонів).

Звертаємо увагу, що діти мають право безоплатно отримати послуги адвоката (складання заяв, представництво в суді).

З метою профілактики булінгу (цькування) у закладах загальної середньої освіти, Міністерство освіти і науки України рекомендує:

- упроваджувати в освітній процес гурток «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації» і факультатив «Вирішую конфлікти та будую мир навколо себе»;
- використовувати відеоролик «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Медіація – ровесників і ровесниць» та освітній електронний курс «Вирішую конфлікти та будую мир навколо себе»;
- розвивати медіацію однолітків, створювати служби порозуміння (Створення системи служб порозуміння для впровадження медіації за принципом «рівний-рівному/рівна-рівній» та вирішення конфліктів мирним шляхом у закладах освіти»);

– проводити освітню роботу з батьками та законними представниками дітей із питань профілактики насильства, булінгу, формування ненасильницької моделі поведінки та вирішення конфліктів мирним шляхом.

З корисними посиланнями щодо теми антибулінгу можна ознайомитися на сайті Міністерства освіти і науки України за покликанням: <http://surl.li/enydi>.

Згідно з положеннями Закону України «Про повну загальну середню освіту» на кожному рівні повної загальної середньої освіти освітній процес має організовуватися в безпечному освітньому середовищі, складовими якого є унеможливлення заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової (моральної) шкоди, зокрема шляхом фізичного (психологічного) насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (булінг (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо) [4].

З метою запобігання та протидії проявам насильства в закладах загальної середньої освіти, медіації однолітків через комплекс освітніх програм та інноваційних засобів навчання, рекомендуємо до використання такі матеріали:

- відеомодуль «Медіація однолітків» <https://youtu.be/s8Ki1B8zBdQ>;
- навчальний відеоролик «Медіація ровесників і ровесниць» (https://www.youtube.com/watch?v=Awy4fe_FAM&t=4s);
- електронний курс «Вирішую конфлікти та будую мир навколо себе» (<https://la-strada.org.ua/onlajn-navchannya>);
- буклет «Медіація однолітків – шлях до мирних стосунків» (<https://la-strada.org.ua/download/buklet-mediatsiya-odnolitkiv>);
- комплект освітніх програм «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації» [7];
- навчально-методичний посібник «Вирішую конфлікти та будую мир навколо себе. Базові навички медіації однолітків» [1];
- навчально-методичний посібник «Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти» [6];
- навчально-методичний посібник «Створення системи служб порозуміння для впровадження медіації за принципом «рівний-рівному/ рівна-рівній» та вирішення конфліктів мирним шляхом у закладах освіти» [21];
- методичний посібник «Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід» [20].

Питання безпеки освітнього процесу не є новим для суспільства, однак особливої актуальності набуває, коли той чи інший регіон потрапляє в зону конфлікту, військової агресії, окупації.

У надзвичайних ситуаціях освіта є одним із головних факторів психічного та фізичного захисту дітей. Виховний процес має здійснюватися таким чином, щоби створити для учнів безпечне та стабільне середовище, допомогти відновити відчуття стабільності, гідності та надії, забезпечуючи як безперервність навчання, так і соціально-емоційну підтримку.

Під час війни стабільність та надійність зв'язків між усіма учасниками освітнього процесу – запорука ефективної підтримки та допомоги, яку може

потребувати кожен із них. Саме тому, злагоджена та ефективна співпраця батьків і вчителів може стати додатковою опорою для дітей в умовах воєнного стану.

Найбільш актуальними напрямками роботи вчителів із батьками під час воєнного стану є:

- підтримка;
- просвіта;
- моніторинг стану дітей.

Учительський колектив є своєрідною експертною групою, до якої батьки можуть звернутися за підтримкою у кризових ситуаціях. Це не обов'язково мають бути питання щодо навчання дітей, але й потреба у порадах стосовно вибудовування стосунків із дитиною, можливостей для її розвитку, сфери її інтересів і потреб.

З метою формування в учнів безпечної поведінки в мережі «Інтернет», навиків онлайн-культури, рекомендуємо до використання під час виховних заходів такі інтернет-джерела:

- Посібник із безпеки дітей в Інтернеті (<https://cutt.ly/mCWlvUk>);
- Права людини в інтернеті (<https://cutt.ly/6CWk4A6>);
- «Онлайн» – друге оновлене видання навчально-методичного посібника «Керівництво із соціально-педагогічного супроводу формування безпечної поведінки підлітків в інтернеті» (<http://surl.li/adcik>);
- Діти в інтернеті: реальні загрози віртуального світу (<http://surl.li/jrtfx>).

З метою розуміння учнями правил поведінки в інтернеті, посилення їхнього безпечного перебування в мережі, рекомендуємо до використання в освітньому процесі добірку вправ «Безпечне спілкування в інтернеті», із якими можна ознайомитися за покликанням: <http://surl.li/jrtgl>.

Оскільки інтернет є невід'ємною частиною життя сучасної людини, з метою роз'яснення дорослим і дітям, що права людини в онлайн середовищі та механізми їхнього захисту існують, рекомендуємо до використання посібник «Освіта в сфері прав людини в Інтернеті», з яким можна ознайомитися за покликанням: <http://surl.li/jrtgt>.

Сучасні діти не можуть собі уявити світ без інтернету, соціальних мереж чи онлайн-ігор – це для них такі самі очевидні речі, як для дорослих світло чи вода вдома. В Україні близько 96 % дітей віком від 10 до 17 років постійно користуються інтернетом. Зауважимо, що сьогодні, онлайн-світ формує світогляд дитини, допомагає навчатися, розвиває уяву, впливає на сімейні стосунки; разом із тим, він створює безліч ризиків для юних користувачів.

З метою захисту дитини в соціальних мережах, Громадська організація #stop_сехтинг підготувала серію спеціальних гайдів (порад) для батьків, які допоможуть налаштувати Instagram та TikTok дитини, зрозуміти, яких правил поведінки варто дотримуватися в соцмережах дорослим і дитині, а також як налаштувати гаджет дитини для безпечного використання, з такими порадами можна ознайомитися за покликанням: <https://osvita.ua/school/89665/>.

З метою зменшення негативного впливу кібербулінгу на підлітків, а також інформування батьків про його ознаки та наслідки, доцільно ознайомитися з

інформаційною платформою протидії кібербулінгу для підлітків та дорослих за покликанням: <https://stopcyberbullying.com.ua/>.

З метою забезпечення комплексного підходу до протидії домашньому насильству та сприяння реалізації прав осіб, постраждалих від домашнього насильства, шляхом проведення превентивних заходів, ефективного реагування на факти домашнього насильства, необхідно опрацювати наказ Міністерства освіти і науки України від 02.10.2018 № 1047 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами» [14] (<http://surl.li/bcpey>).

Жорстоке поводження з дітьми, нехтування їхніми інтересами не лише завдає непоправної шкоди їхньому фізичному здоров'ю, але й тягне за собою важкі психічні та соціальні наслідки. У більшості дітей-жертв насильства з'являються серйозні відхилення в психічному, фізичному розвитку, в емоційній сфері.

З метою попередження насильства в сім'ї та закладах загальної середньої освіти, рекомендуємо до використання:

– методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству (лист Міністерства освіти і науки України від 18.05.2018 № 1/11-5480 «Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству») [10] <https://ips.ligazakon.net/document/MUS30017>;

– методичний посібник для педагогічних працівників «Попередження насильства в закладах освіти» [13] (<http://surl.li/atkgz>);

– інформаційні матеріали «5 шляхів подолання домашнього насильства» (<https://www.network.rv.ua/news/1929>);

– інформаційні матеріали «Діємо проти насильства: важливо знати кожному» (<http://surl.li/jrthr>);

– онлайн-тест «Насильство: дізнайся чи є воно у твоєму житті. Умій визначати та діяти» (<http://surl.li/jxsui>).

У лютому 2023 року теренами України ширився напрям молодіжної культури «ПВК Рьодан», штучна субкультура, яка була спрямована на втягування підлітків у протиправну діяльність.

З метою запобігання протиправним діям підлітків та організації превентивних заходів щодо формування толерантних стосунків між учнями, рекомендуємо:

– ознайомити учасників освітнього процесу із існуючими молодіжними субкультурами, їхніми основними рисами, позитивним і негативним спрямуванням;

– проаналізувати причини виникнення молодіжних субкультур, показати їх специфічність через зовнішні атрибути, стиль одягу та музику;

– з'ясувати позитивну роль молодіжних субкультур у процесі адаптації і самоствердження юної особистості;

– проводити виховні години з елементами тренінгу «Усі ми – різні, усі ми – рівні», творчі дискусії на теми: «Молодіжні субкультури: за і проти»,

«Людина та індивідуальність. Субкультури», «Субкультура як результат самореалізації молоді», «Моє ставлення до молодіжних субкультур» тощо;

- створити інформаційні колажі: «Модель толерантності», «Толерантність – шлях до культури», «Толерантність як засіб збереження культури» тощо.

Окрім того, з метою розуміння учнями значення знань про культуру, поняття «культурний релятивізм»; формування в учнів толерантних відносин у суспільстві, здатності аналізувати реальні соціальні ситуації, визначати власне ставлення до явищ сучасного життя, рекомендуємо до використання інтегрований курс за вибором «Культура добросусідства» (частина 7 «Палітра культур і релігій»), з яким можна ознайомитися за покликанням: <http://surl.li/jrtic>.

Пріоритетом в освітній діяльності закладів загальної середньої освіти щодо запобігання торгівлі людьми є підвищення загального рівня правової свідомості дітей та молоді; формування навиків безпечної поведінки під час подорожі, у новому місці перебування та вдома; виховання поваги до прав та основних свобод людини; толерантне ставлення до потерпілих від торгівлі людьми.

Відповідно до статей 7, 9, 20, 21, 22, 23, 24 Закону України від 20.09.2011 № 3739-VI «Про протидію торгівлі людьми» (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3739-17>), у закладах загальної середньої освіти доцільно впроваджувати в освітній процес заходи щодо підвищення рівня обізнаності здобувачів освітніх послуг та їхніх батьків із питань протидії торгівлі дітьми.

З матеріалами щодо запобігання ризику втягнення молоді до ситуацій торгівлі людьми, протидії торгівлі людьми можна ознайомитися на сайті Міністерства освіти і науки України за покликанням: <http://surl.li/eqpww>.

У закладах загальної середньої освіти, з метою організації заходів, спрямованих на захист прав та інтересів дітей і всіх учасників освітнього процесу, доцільно:

- упроваджувати, за рахунок варіативної складової, програму виховної роботи з питань протидії торгівлі дітьми для учнів 7-10 класів «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» (<http://surl.li/eqpww>);

- проводити інформаційні заходи до:

- Всесвітнього дня протидії торгівлі людьми (30 липня);

- Європейського дня боротьби з торгівлею людьми (18 жовтня);

- Міжнародного дня за відміну рабства (2 грудня);

- Міжнародного дня захисту прав людини (10 грудня);

- розвивати співробітництво з громадськими та міжнародними організаціями, і фондами;

- налагодити освітню роботу з батьками та законними представниками дітей із питань профілактики торгівлі людьми;

- поширювати серед учасників освітнього процесу інформацію про діяльність Кол-центру Міністерства соціальної політики України, з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей, за телефонними номерами:

1578 – з питань протидії торгівлі людьми;

1588 – із питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей;

Національної безкоштовної «гарячої лінії» із протидії торгівлі людьми та консультування мігрантів Представництва Міжнародної організації з міграцій (МОМ) в Україні – 0 800 505 501 (безкоштовно зі стаціонарних); 527 (безкоштовно з мобільних) www.527.org.ua.

Національної дитячої «гарячої лінії» – 0 800 500 225 або 116 111 (для дзвінків з мобільного) та Національної «гарячої» лінії з попередження насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації – 0 800 500 335 або 116 123 (для дзвінків з мобільного) громадська організація «Ла Страда-Україна».

Правова освіта та правове виховання – цілісна система, що охоплює всі сфери діяльності закладу загальної середньої освіти, сприяє вихованню правової свідомості, демократичних громадянських цінностей і поведінки всіх учасників освітнього процесу, визначає практично-орієнтовані та інтерактивні методи навчання.

Основними завданнями правового виховання учнів є:

- формування системи знань з питань основ держави та права;
- розвиток інтересу до цієї галузі знань і зв'язок права з навколишньою дійсністю;
- формування поваги до держави, до її законодавчих та виконавчих органів;
- прищеплення навиків правосвідомої поведінки;
- виховання нетерпимості до різноманітних правопорушень;
- формування потреб та умінь активно захищати в установленому законом порядку свої права та законні інтереси інших осіб.

Серед ключових чинників ризику щодо можливості скоєння злочинів неповнолітніми можна назвати такі: недостатній рівень правосвідомості та правових знань; брак організованої системи дозвілля; вживання алкогольних і наркотичних речовин; низький рівень правових знань батьків і недостатня увага з їхнього боку до виховання тощо.

Правопорушення, здійснені неповнолітніми – це небезпечне соціальне явище, оскільки, по-перше, негативно впливає на формування особистості; по-друге, завдає значної шкоди суспільству через втрату трудових ресурсів (лише третина покараних повертаються до повноцінного суспільного життя); по-третє, відіграє значну роль у формуванні рецидивної злочинності (дві третини рецидивістів розпочинають свій злочинний шлях ще неповнолітніми).

Одним із напрямів у боротьбі зі злочинністю взагалі та злочинністю неповнолітніх є профілактична діяльність.

Для проведення профілактики правопорушень серед неповнолітніх у закладах загальної середньої освіти, рекомендуємо наступне:

- налагоджувати співпрацю з організаціями, що працюють у сфері попередження протиправних дій неповнолітніх, залучати до співпраці громадські організації;

- урізноманітнювати форми та методи профілактики, збільшувати застосування вербальних методів: окрім лекцій та бесід, які реалізують пасивне сприйняття інформації, використовувати диспути, дискусії, вікторини, які активніше залучають слухачів, а також інтерактивні методи подання інформації (тренінги, сюжетно-рольові ігри, вправи);

- залучати правоохоронців до спільних заходів дозвілля дітей (спортивних змагань, конкурсів) і для проведення сюжетно-рольових ігор, з метою ознайомлення з роботою правоохоронних органів;

- проводити заходи з правової освіти фахівцями та за методикою «рівний-рівному» – самими неповнолітніми;

- створити у закладах загальної середньої освіти служби порозуміння.

З метою організації превентивних заходів і популяризації серед дітей здорового способу життя, Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти рекомендує ознайомитися зі змістом листа Міністерства освіти і науки України від 13.05.2022 № 1/5119-22 «Про здійснення превентивних заходів серед дітей та молоді в умовах воєнного стану в Україні» [12] за покликанням: <http://surl.li/cccze>.

З метою профілактики шкідливих звичок і протиправної поведінки дітей, рекомендуємо методичні рекомендації «Превентивне виховання учнів в умовах воєнного стану», які розміщено на сайті Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти у рубриці «Сторінка методиста» (підрубрика «Виховна робота») (<https://cutt.ly/x1FQpG8>).

З метою всебічного та гармонійного розвитку особистості як найвищої загальнолюдської цінності, забезпечення її конкурентоспроможності та мобільності, формування свободи думки та дії, усвідомлення гордості за свою державу, підвищення рівня обізнаності учнівської молоді з питань євроатлантичної інтеграції, рекомендуємо у закладах загальної середньої освіти в онлайн (офлайн) форматі проводити: тематичні зустрічі з лідерами громадської думки, представниками різних сфер суспільного життя (наука, культура, спорт, бізнес); дебати, дискусії, інтернет-подорожі, прес-клуби, години спілкування, майстер-класи, фотовиставки, дискусійні клуби, конкурси на кращий опублікований інформаційний матеріал із європейської тематики в шкільних газетах тощо.

Звертаємо увагу, що на сучасному етапі в українському просторі домінує доволі поверхове уявлення про НАТО й Європейський Союз, їх інституції, суспільно-політичні процеси, цінності та їх вплив на Україну. Без інформаційної стратегії, яка має висвітлювати переваги європейського курсу держави, неможливо здійснювати євроінтеграційні реформи.

З метою забезпечення належного рівня обізнаності з європейськими цінностями та орієнтирами, особливостями процесу європейської інтеграції, змісту та завдань Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, підтримки громадянами України євроінтеграційного курсу, Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти пропонує для проведення інформаційно-просвітницьких заходів такі інтернет-джерела:

- Відносини Україна – НАТО (<http://surl.li/gtxft>);

– Основоположні документи Альянсу (https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts.htm);

– Розвиток конструктивного партнерства України з НАТО (<http://surl.li/gtxgl>);

– Посібник «НАТО – сила, що захищає мирних громадян» (<http://surl.li/gtxfb>).

Зосереджуємо увагу на питаннях щодо активізації суспільно-значущої діяльності та розвитку учнівського самоврядування в закладах загальної середньої освіти.

Відповідно до статей 28 та 70 Закону України «Про освіту», у закладах загальної середньої освіти функціонують органи учнівського самоврядування, діяльність яких спрямована на створення сприятливих умов повноцінного становлення особистості, її успішної інтеграції у суспільне життя, залучення до участі дітей у державно-громадському управлінні закладом на принципах прозорості та відкритості [2].

Відповідно до Закону України «Про освіту», громадське самоврядування в закладі освіти – це право учасників освітнього процесу як безпосередньо, так і через органи громадського самоврядування, колективно вирішувати питання організації та забезпечення освітнього процесу в закладі освіти, захисту їхніх прав та інтересів, організації дозвілля та оздоровлення, брати участь у громадському нагляді та в управлінні закладом освіти у межах повноважень, визначених законом та установчими документами закладу освіти [2].

Основними завданнями діяльності учнівського самоврядування є організація життя учнівського колективу, яке реалізуються у залученні всіх його членів до планування, організації, контролю і підбиття підсумків навчальної та суспільної діяльності. Основна мета діяльності – виховати в учнів активну життєву позицію, підготувати їх до дійової участі в демократичному управлінні суспільством. Правова основа діяльності органів дитячого самоврядування: Конституція України, Конвенція ООН про права дитини, Закони України «Про охорону дитинства», «Про освіту» тощо.

Основними напрямками діяльності органів учнівського самоврядування є:

- залучення дітей до активної участі в житті колективу, громади;
- розкриття, самовдосконалення та самореалізація особистості;
- захист прав та інтересів членів учнівського колективу;
- організація просвітницької роботи серед своїх однолітків;
- організація життя та діяльності учнівського колективу;
- підготовка до майбутнього дорослого життя, орієнтовний вибір майбутньої професії.

Рекомендуємо формувати пріоритети та стратегічні напрями у роботі з дітьми та учнівською молоддю, підтримувати соціально-активні програми, ініціативи та проєкти органів учнівського самоврядування; удосконалювати механізми урахування думки дитини під час вирішення питань, що стосуються її життя; забезпечувати ефективну взаємодію між громадськими організаціями та органами державної влади, органами місцевого самоврядування.

Виховання в сім'ї є першоосновою розвитку дитини як особистості, і українське законодавство чітко визначає межі відповідальності сім'ї за навчання, виховання дітей: саме батьки чи особи, які їх замінюють, зобов'язані постійно дбати про своїх дітей, створювати належні умови для розвитку їхніх природних здібностей, зміцнення фізичного здоров'я, отримання загальної освіти та інше [2].

Правове регулювання відносин у сім'ї між батьками і дітьми здійснюється на основі Конституції України, законодавства про шлюб і сім'ю, цивільного Кодексу України. Правовідносини між батьками та дітьми регулюються також міжнародними документами: Загальною декларацією прав людини, Декларацією прав дитини, Конвенцією ООН про права дитини.

Так, у статті 55 Закону України «Про освіту» зазначено: «виховання в сім'ї є першоосновою розвитку дитини як особистості. Батьки мають рівні права та обов'язки щодо освіти і розвитку дитини виховувати у дітей повагу до гідності, прав, свобод і законних інтересів людини, законів та етичних норм, відповідальне ставлення до власного здоров'я, здоров'я оточуючих і довкілля; дбати про фізичне і психічне здоров'я дитини, сприяти розвитку її здібностей, формувати навички здорового способу життя тощо» [2].

Значну роль у вихованні школярів варто віднести спільним діям закладу загальної середньої освіти та сім'ї, ефективність яких залежить від особливостей організації роботи з батьками у сучасній школі.

Головними завданнями роботи закладу загальної середньої освіти з сім'єю є:

- підвищення педагогічної грамотності батьків;
- організація заходів, спрямованих на оволодіння батьками умінь, необхідних для організації діяльності дитини вдома;
- гуманізація змісту та форм роботи з сім'єю та взаємовідносин «педагоги – батьки – учні».

Батьки та вчителі повинні стати партнерами, активними учасниками великого творчого процесу виховання учнів, що дозволить реалізувати виховну мету закладу загальної середньої освіти.

У сучасних умовах координацію виховних дій сім'ї покладено на заклад загальної середньої освіти, і від того, як організована робота з батьками, значною мірою залежить успішність процесу навчання і виховання учнів.

Одним із пріоритетних напрямів виховної роботи є сприяння творчому розвитку особистості. Він спрямований на розвиток власних спостережень, пізнавальних інтересів у певній галузі знань, до технічної творчості, моделювання, винахідництва; сприяння інтелектуальному, емоційному та естетичному розвитку школярів, уміння бачити пізнавальні проблеми у сфері науково-технічної, художньої, декоративно-прикладної творчості, еколого-натуралістичній, туристсько-краєзнавчій, фізкультурно-спортивній діяльності.

Основними шляхами розвитку дитячих обдарувань є оптимально побудований освітній процес, раціональна організація позанавчальних форм роботи та ефективна взаємодія сім'ї та школи.

В організації виховної роботи зі старшокласниками доцільно передбачити їхню можливу участь у волонтерському русі.

Заступникам директорів з виховної роботи, класним керівникам варто спланувати співпрацю з відповідними центрами соціальних служб для молоді, де працюють групи волонтерів, які надають соціальну допомогу незахищеним категоріям населення, перш за все, людям похилого віку, інвалідам, дітям-сиротам, малозабезпеченим, безпритульним дітям; допомагають їм вирішувати побутові проблеми; організовують секції, гуртки різноманітного спрямування, проводять культурно-масові заходи, розповсюджують рекламно-інформаційну друковану продукцію, що пропагує здоровий спосіб життя; консультують з питань, які входять до їхньої компетенції.

Така робота збагатить життя учнівського колективу і спрямує на виховання свідомих громадян з високою моральністю та відповідальністю.

Акцентуємо увагу, що однією з важливих ланок процесу виховання учнів є також створення шкільних музеїв (кімнат, експозицій), які сприяють формуванню у молодого покоління національної свідомості, громадянських якостей, збереженню духовної єдності поколінь, історико-культурної спадщини свого народу, удосконаленню освітнього процесу, розвитку творчих інтересів учнів до пошукової, природоохоронної, народознавчої роботи, під час якої учні збирають історичні документи, предмети побуту, записи спогадів тощо.

Використані та основоположні джерела

1. Вирішую конфлікти та будує мир навколо себе. Базові навички медіації однолітків. Навчально-методичний посібник. / Андрєєнкова В.Л., Левченко К.Б., Матвійчук М.М., Дацко О.В. К. 2020. 200 с.

2. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII.

3. Закон України «Про охорону дитинства», редакція від 08.06.2022 № 2267-IX.

4. Закону України «Про повну загальну середню освіту» від 27.05.2022 № 2208-IX.

5. Законом України від 18.12.2018 № 2657-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)».

6. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Навчально-методичний посібник/ Андрєєнкова В.Л., Байдик В.В., Войцях Т.В., Калашник О.А. та ін. К.: ФОП Нічога С.О. 2020. 196 с.

7. Комплект освітніх програм «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації». К. 2018. 140 с.

8. Конвенція ООН про права дитини (ратифіковано Постановою Верховної Ради України від 27.02.91 № 789-XII, редакція зі змінами від 20.11.2014, підстава 995-160).

9. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України (наказ Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 527 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641»).

10. Лист Міністерства освіти і науки України від 18.05.2018 № 1/11-5480 «Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству».

11. Лист Міністерства освіти і науки України від 17.03.2022 № 1/3485-22 «Методичні рекомендації щодо проведення бесід з учнями закладів загальної середньої освіти з питань уникнення враження мінами та вибухонебезпечними предметами».

12. Лист Міністерства освіти і науки України від 13.05.2022 № 1/5119-22 «Про здійснення превентивних заходів серед дітей та молоді в умовах воєнного стану в Україні».

13. Методичний посібник для вчителів «Попередження насильства в закладах освіти». Видання друге, доповнене та оновлене. Київ: Благодійний фонд «Здоров'я жінки і планування сім'ї». 2020. 104 с.

14. Наказ Міністерства освіти і науки України від 02.10.2018 № 1047 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами».

15. Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.09.2000 № 434 «Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти».

16. Постанова Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 № 932 «Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки».

17. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.06.2021 № 673 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України».

18. Постанова Верховної Ради України від 01.06.2021 № 1490-ІХ «Про вшанування пам'яті дітей, які загинули внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України».

19. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.2023 № 269-р «Про затвердження плану заходів з відзначення подвигів ветеранів війни, проявлених під час захисту суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності України, на період 2023-2026 років».

20. Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід. Методичний посібник /Андреєнкова В.Л., Мельничук В.О., Калашник О.А. К.: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 132 с.

21. Створення системи служб порозуміння для впровадження медіації за принципом «рівний-рівному/ рівна-рівній» та вирішення конфліктів мирним шляхом у закладах освіти. К.: ФОП Нічога С.О. 2018. 174 с.

22. Указ Президента України від 18.05.2019 № 286/219 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання».

23. Указ Президента України від 16.03.2022 № 143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії російської федерації проти України».

Методист навчально-методичного відділу
координації освітньої діяльності та
професійного розвитку Сумського ОІППО

О.В. Третьякова

(Підпис наявний в оригіналі)